

му није блиско ни по предмету досадашњих истраживања ни по моделу мишљења. Посебан подстицај за даља истраживања југословенске праксе аутор је нашао у подели Е. Диркема (*Durkheim*) о механичком и органском заједништву. Марксизам мора бити отворенији према методама истраживања односа заједнице, групе и појединца, уколико жели да постигне релевантне резултате. Професор Матић је показао да је могуће истраживати теорију и праксу политичке културе без грубог и једностраног детерминизма. Други облик заједништва који помиње Диркем је слојенији, претпоставља изграђене, кохерентне и стабилне економске и политичке везе у друштву. Регроградни процеси у југословенском друштву поништавају неке већ постигнуте резултате, остварене у претходном периоду друштвеног и политичког развоја. Свакако да парцијализација штети и Савезу комуниста Југославије, доприноси стварању нових митова. Мит је класно, социјално детерминисан. Стога је његово модификовање у непосредној зависности од степена промена у једном друштву, што је аутор показао у III и IV поглављу своје студије.

Књига *Мит и политика* отворена је ка будућности, ка младима, који све теже могу да сагледају друштво у коме живе, и свет, као целину. Она указује на велику и непревадану слабост — југословенски народи су бунтовни по менталитету, али не знају да се боре за политичка права организованим политичким начином. То је садашњи степен наше политичке културе који се мора превазилазити, да се не би тражили узори и решења у прошлости. Аутор је указао да смо у прошлости били „гурани туђим историјама“, за данашњи степен политичке културе одговарамо сами себи.

мр Дубравка Стајић

Миодраг Јовичић: ВЕЛИКИ УСТАВНИ СИСТЕМИ. Елементи за једно упоредно уставно право. — Београд, ИРО Светозар Марковић, 1984. Стр. 790.

Протеклих неколико година аутор ових редова пратио је и коментарисао већи број студија југословенских аутора, посвећених актуелним проблемима савремене југословенске и светске праксе: од проблема уставног права и политичког система преко питања теорије и праксе партије до међунационалних односа и радничког покрета. Економски и политички проблеми са којима се суочава свет, па и Југославија, остављају трагове забринутости и несигурности на савременицима, чему нису избегли ни истраживачи. Чини се да је у времену опште несигурности адекватније бавити се *ad hoc* истраживањима која решавају актуелне текуће проблеме на микро плану, од настојања да се редифинишу неки ставови о глобалним проблемима и покушају наћи решења. Као да се систематично, целовито и у теоријском смислу академско излагање друштвених проблема одлаже? за нека боља времена. Стога, одступајући од уобичајене праксе у оваквим случајевима, а и од неких правила у оцењивању, да се истраживачки резултати валоризују тек после свестране аргументације, почела бих текст о књизи професора Јовичића позитивном оценом: ова студија је изузетан допринос југословенској науци уставног права, а имајући у виду њен компаративни карактер, може се са извесношћу претпоставити да ће она бити предмет изучавања и у другим земљама. Студија, која представља компаративно истраживање седам уставних система, представља не само синтезу дугогодишњег рада професора Јовичића у области теорије уставног права, питања уставности и законитости, већ и одређени степен зрелости југословенске науке, која упркос низу тешкоћа, економских и друштвених, пре свега настоји да теоријски промишља југословенска искуства и суочава их са искуствима других

земаља. Оваква поређења могу бити корисна, чак и када друштво није спремно да у одређеном периоду прихвата нека решења верификована у пракси других земаља, а која нису у супротности са основама и принципима друштвено-економског уређења наше земље, нити са прокламованим стратешким политичким циљевима. Сазнање о конкретним решењима може да помогне у отклањању различитих друштвених нерационалности, мада је на глобалном плану, као и у случају појединца врло тешко надокнадити изгубљено време; тај проблем је још заостренији у периоду брзих технолошких промена, када се временске секвенце још више згушњавају.

Студија професора Јовичића изузетно је сложена по ширини проблема и временском периоду који обухвата, а свако питање операционализовано је на нивоу уставне праксе, као и на нивоу теорије уставности. Уколико би се таксативно наводили сви проблеми, неки од њих би нужно били истакнути више, на штету других. Аутор се користи примарним изворима (текстови устава) и обимном секундарном литературом, која обухвата како класична дела из ове материје, тако и релевантне радове страних и домаћих аутора објављене после другог светског рата. Аутор не апсолутизује значај и улогу устава у савременом свету. Његово основно становиште може се назвати критичким реализмом, у којем је присутна одређена забринутост због претећег деловања оних снага — било да је у питању злоупотреба власти од стране државних органа, или политички акти организационих или неорганизованих политичких група — које угрожавају функционисање и смисао законитости, па самим тим и устава као највишег закона. Односно, како је аутор рекао „демократија је данас свуда у свету угрожена“. Идеална реализација уставних начела није ни постојала у историји, но проблем који се све више заострава је: како правном регулативом спречити нове видове злоупотребе и изигравања права. Свечана форма и декларативни карактер устава нису довољни за решавање све сложенијих проблема функционисања друштва, обичан грађанин губи поверење у спровођење уставности у пракси, а уставно правосудје (у системима у којима постоји као орган контроле уставности) често је неефикасно у мери која се граничи са правним колапсом. Узимајући у обзир проблеме са којима се суочава уставност у теорији и пракси, аутор се определио за генетички приступ, што је омогућило да истраживање уставних система добије у целovitости и захвату у динамику развоја и промена уставног система. Основни метод примењен у истраживању је егзегетички, а помоћни метод је социолошки, што омогућава верификацију не само правне статике (уставних норми), већ и динамике (њихове примене у пракси). Предмет интерпретације су постојећи институти, али основна идеја аутора је била да покаже тенденције развоја нових односа између појединих сегмената правног и политичког система. Истраживача је више интересовало у којој мери су поједини институти претрпели промене, какав је карактер тих промена, каква је прогноза утицаја тих промена на функционисање уставног система у целини, него позитивистички приступ какав је присутан у уџбеницима уставног права. У „Предговору“ студији аутор је навео основне критеријуме — шта обухвата категорија „уставни систем“, који су критеријуми одредили избор неких уставних система да буду увршћени у групу „великих уставних система“. Аутор је истакао интердисциплинарност као услов изучавања уставних система, јер без повезивања науке уставног права са блиским дисциплинама, пре свих са теоријом политичког система, нема фундаменталних теоријских сазнања ни плодних хипотеза. „Уставни систем и политички системи се додирују, допуњују и преплићу“ — истиче М. Јовичић (стр. 3).

Основне карактеристике великих уставних система, како их је одредио М. Јовичић, су следеће: 1) величина државе или број становника, 2) историјски критеријум — допринос развоју уставности, 3) најзначајнији — са аспекта спровођења уставног права у пракси, јесте критеријум утицаја уставног система који има (или је имао у прошлости) у конституисању уставних система других земаља. Трећи критеријум аутор овако образлаже: „Један уставни систем може да буде велики ако се налази на челу породице уставних система или ако је у најмању руку

утицао на њихово уобличавање појединим начелима или институцијама“ (стр. 5). Квантификација је метод који су многи правни писци напустили, јер се иза овог метода могу прикрити различити идеолошки или политички разлози, што је примењено у различитим расним теоријама XIX и XX века.

Студија *Велики уставни система* подељена је на два дела. У првом делу аутор разматра уставне системе седам држава (стр. 11—327), при чему излаже историју уставности конкретне државе, затим основна питања — однос између појединих облика власти, однос централних органа власти и локалне самоуправе, карактер и начин деловања политичких партија. У другом делу студије, краћем по обиму, али значајном по теоријским оценама, писац је размотрио основне проблеме уставности, сучавајући нормативно са реалним (стр. 329—446). У последњем делу студије дати су целовити текстови устава, овим редом: уставни акти Уједињеног Краљевства (од *Magna cartae* из 1215. до Закона о доживотном перству из 1958. године), Устав САД из 1787. године, уставни Француске и Декларација права човека и грађанина из 1789. године, Устав Швајцарске из 1789. године, важећи Устав СССР од 7. октобра 1977. године (превод први пут објављен у нас), Устав Народне Републике Кине од 4. децембра 1982. године (први пут објављен превод), Устав Индије из 1950. године (стр. 447—668). У техничком погледу, ови уставни су различито кондиширани, а њихов репрезентативни избор задовољава критеријум различитих политичких система који данас постоје у свету.

Уставни системи и уставност су широко подручје које отвара низ питања, од питања правне и политичке теорије и доктрине до најконкретнијих питања праксе (начин организовања избора, на пример). У периоду после другог светског рата јављају се нове тенденције у пракси уставности, које утичу на поимање уставног система, његово функционисање. Аутор посебно скреће пажњу на однос између централне власти и децентрализованих јединица у сложеним државама. Будући да је федерација по свом основу настајања компромис, који се може модификовати с обзиром на економске и друге друштвене промене, једно од актуелних питања поставља се управо у пракси федерализма — како ускладити остваривање суверенитета локалних јединица, а да се тиме не утиче на ефикасност одлучивања? Универзалног одговора нема, а пракса показује на тешкоће у стварању великих привредних и технолошких система. Стога је, упозорава писац, изражена тенденција преображаја двојног федерализма у кооперативни. Аутор пореди уставе Совјетског Савеза из 1936. и 1977. године, но та тенденција постоји и у уставним системима буржоаских земаља. Не оспоравајући класична начела политичке легитимности и равноправности свих носилаца политичког суверенитета у истим политичким правима, оправдан је приговор застарелости и неадекватности решења у постојећим уставима у сложеним државама. Непосредно у вези са претходним је и питање локалне самоуправе, које аутор разматра у оквиру сваког појединачног уставног система. Специфичности појединих држава не оспоравају општу оцену о кризи локалне самоуправе због претеране централизације власти. Процес централизације делимично је условљен функционалном поделом надлежности органа управе, а више је израз тежње носилаца политичке моћи да спроведу контролу над друштвом, и то често путем оних правних инструмената који су уставнољени у циљу заштите независности и легалности деловања локалних органа самоуправе. Карактеристичан пример за то су референдуми, који су првобитно замишљени као најдемократскији облици масовног изјашњавања становништва о битним друштвеним питањима, а који могу бити претворени у инструменте манипулације. Проблеме локалне самоуправе у седам уставних система (могло би се то закључити и за друге) аутор је сажето оценио на следећи начин: „Структура и политичко-територијална подела локалне самоуправе у великом броју земаља застареле су и не одговарају савременим потребама. Јединице локалне самоуправе су у основи мале и сиромашне са недовољним финансијским средствима (...). Уколико та средства и бивају обезбеђена, то је од стране државе, која на тај начин стиче право да контролише њихово трошење. Отуда све већи степен надзора који држава врши над радом локалне самоуправе

и који ову лишава многих атрибута реалне самоуправности. Све то заједно води губитку правог интереса грађана за постојање и активност локалне самоуправе“ (стр. 372).

Ако је историјски почетак демократије у малим локалним заједницама, онда је један од основних проблема са којима се суочавају модерне демократије проблем великих заједница. Огроман пораст становништва, урбанизација праћена јачањем централних органа управе на штету органа локалне самоуправе нису у складу са функционалним решењима која су уграђена у позитивне прописе. Савремена друштва нису нашла адекватне форме и инструменте демократског решавања друштвених проблема, што је ојачало снагу и утицај великог бирократског апарата. Стога се све више заострава подела између „великих“ друштвених питања, која решава централна управа, и „малих“, која решавају локалне јединице самоуправе. Аутор је нагласио ту поделу: „С обзиром на (...) техничке сметње које постоје за окупљање већег броја грађана на једном месту, примена овог облика непосредне демократије долази у обзир само у малим политичко-територијалним јединицама, пре свега у јединицама локалне самоуправе. Отуда се скупови грађана као тела која врше највишу локалну власт и јављају у оквиру система локалне самоуправе у три буржоаске земље: Швајцарској, Великој Британији и САД. Осим тога, овакви скупови се срећу и у појединим швајцарским кантонима, као федералним јединицама с малим бројем становника“ (стр. 414).

Разматрање осталих битних питања уставности, од основа политичког система до уставно-техничких питања седам сложених уставних система могло би бити предмет посебне расправе. У мери коју сматрамо оправданом и довољном, а то значи указивање на репрезентативне проблеме и ауторове закључке поводом њих, констатовали бисмо да је ова студија попунила велику празнину у југословенској науци уставног права. Теме и проблеми којима се професор Јовичић бави у овој студији су наши свакодневни проблеми, са којима ћемо се још дуго суочавати, а поука која је основ модерне уставности мада се често на њу заборавља, састоји се у следећем: доследно спровођење уставности и законитости у пракси је брана против политичке самовоље.

мр Дубравка Стајић

Драгољуб Петровић, НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈА У ИСТОЧНОЈ СРБИЈИ 1941—1944. — Београд, Народна књига, 1984.

У обиљу квантитета карактеристичног за историографију периода народноослободилачког рата југословенских народа и народности 1941—1945. књига Драгољуба Петровића — Народноослободилачки рат и револуција у источној Србији 1941—1944. године издваја се по озбиљности научног захвата и оригиналности концепције. Овај несвакидашњи, сериозни прилог историјској, делимично и правно-историјској науци скреће на себе пажњу ширим методолошким приступом комплексу историјских појава сагледаваних са историјског, историјско-социолошког, правно-историјског научног становишта. Правно-историјски аспект је очигледан у интерпретацији разних појава, са присутном тежњом за одређивањем или дефиницијом ових, везаних за народноослободилачки покрет, као и окупационо-квислиншких система и сплет збивања уопште који је манифестован током рата на овом терену.

Аутор под источном Србијом подразумева нешто веће подручје од Тимочке Крајине са национално, али не и етнички, хомогеним становништвом. Власи као романска етничка група српске националне свести чине отприлике трећину становништва претежно на северу. Ово подручје условно названо облашћу на крајњем истоку земље у непосредном суседству Румуније и Бугарске поседовало је, може се рећи, нарочит геополитички